

УДК 069:355(091)(477+438)«20/21»

ЛИТВИН М.Р.

<http://orcid.org/0000-0003-1010-2329>

ХАХУЛА Л.І.

<https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>

ШКОРУБСЬКА В.П.

<https://orcid.org/0000-0001-6007-7542>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.38.2022.77-102>

МЕРЕЖА ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ВІЙСЬКОВИХ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена проблематиці висвітлення історії українського військового музейництва ХХ – початку ХХІ ст. Робота базується на використанні загально-наукових та історичних методів дослідження, аналізі вітчизняної та зарубіжної історіографії, сучасних археографічних досягнень учених України, Польщі, Чехії. Хронологічні межі дослідження охоплюють насамперед події новітньої доби України, Польщі, Чехії, Австрії. Автори дають рекомендації щодо удосконалення тематики та характеру подачі експозиційного матеріалу сучасних військово-історичних музеїв, що діють у системі Міністерства оборони України, Міністерства культури та інформаційної політики.

Ключові слова: Україна, Польща, Чехія, військо, музеї, визвольний рух.

Постановка проблеми та її наукова актуальність. Російсько-українська війна 2014–2022 рр. знову актуалізувала необхідність дослідження уроків національної військово-політичної історії, формування здорової (нетравматичної) історичної пам'яті.

Спільне об'єктивне уявлення про минуле має стати основою для згуртування народу, для кристалізації його національної ідентичності. Власне інструментами політики пам'яті є музеї – своєрідні матеріальні відображення колективної пам'яті, а також комунікатори пам'яттєвого нарративу суспільства. На жаль, як свідчать соціологічні дослідження, головними джерелами історичних знань в Україні вважаються не музеї, а (згідно з пріоритетами)

Литвин Микола Романович, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Наукового центру Сухопутних військ Національної академії імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Хахула Любомир Ігорович, кандидат історичних наук, старший дослідник, заступник директора Львівського історичного музею з музейного розвитку, м. Львів.

Шкорубська Віта Петрівна, ад'юнкт науково-організаційного відділу Національної академії імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Литвин М. Р., Хахула Л. І., Шкорубська В. П., 2022

родинне середовище, школа, книги, фільми, телеканали та інтернет (*Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: Аналітична доповідь, 2019: 15–16*). У зв'язку з цим є необхідність державній владі, командуванню силових структур і громадськості посилити суспільний (соціальний) статус державних, відомчих і громадських музеїв, покращивши не лише їхню інформаційну, але й виховну функцію. Важливо також творчо використати досвід попередників, українських військовиків-патріотів, які організовували перші музеї та експозиції, присвячені українському війську, його багатовіковим бойовим і патріотично-виховним традиціям.

Пропоноване узагальнення має на меті звернути увагу військовиків, музейників, краєзнавців, представників місцевих органів влади на певний позитивний досвід в організації національного військового музейництва, який може і повинен стати в нагоді сучасним функціонерам щодо покращення збереження і популяризації національної військово-культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові та суспільно-політичні дискурси пам'яті щоразу частіше репрезентуються у військово-історичних музеях, які також є в центрі явища *museum boom*, у музейній термінології – музейний бум. Його головними рисами є реалізація низки експозиційних ініціатив, відкриття нових інституцій культури, які спеціалізуються на коротких історичних періодах, явищах, національних спільнотах і творять сучасні наративні експозиції, привабливі і з змістовного і з сценографічного боку. Тривалі посткомуністичні трансформації, елементами яких є пошук своєї ідентичності і спроби її вписування в загальноєвропейський історичний наратив, зміна способів культурного переказу – від вербального до візуального, ностальгія за спокійним, поміркованим життям, яке постійно перериває технологізація і глобалізація, а також потреба опрацювання білих плям історії, замовчуваних у комуністичний період, теж симулюють переосмислення минулого в категоріях музейної справи (*Korzeniewski, 2015: 108*). Тому політику пам'яті часто досліджують у рамках культурознавчого підходу, де першорядне значення мають не історичні факти чи їх інтерпретація, а феномен пам'яті і його репрезентація в публічному просторі (*Saryusz-Wolska, 2011: 223–224*).

На думку американської дослідниці Женев'єви Зубжицької, музеї «є упривілейованими місцями переказу історичного нарративу і конструювання колективної пам'яті. З допомогою багатих засобів вони можуть не лише ефективно популяризувати історичний дискурс, але й переказувати знання з допомогою широко розбудованої освітньої програми» (*Zubrzycki, 2014: 24*). Крім того, сучасна історія також дозволяє звернути увагу на такий аспект діяльності музеїв, як участь у публічних історичних дебатах: «Колективна пам'ять, історична політика, інтереси окремих спільнот – це усе становить тло конфліктів навколо чергових музейних інституцій. Додатковим елементом, який перешкоджає формуванню спільної візії історії у випадку Центрально-Східної Європи, є дискусії про новітню історію, які тривають від моменту падіння залізної завіси в історіографії і публіцистиці, і, як наслідок, на музейних експозиціях і виставках» (*Ziębińska-Witek, 2015: 112*).

У розумінні «нової музеології», музей як інституція повинен мати ширшу місію, аніж зберігання і експонування артефактів. Важливу роль відіграє і відвідувач, який стає співтворцем експозиції. Тому автори нових виставок часто постають перед складним завданням: представлення нарративу істориків, свого, формування сценографії та надання реципієнтам «натхнення і імпульсу до вироблення власного погляду і приватного нарративування минулого» (*Ślomszczyńska, 2011, 53*). Крім того, ангажування музею в публічне, а часто й політичне життя призводить до інструменталізації інституції в рамках політики пам'яті та перетворення на місце формування суспільних зв'язків і ідентичності (*Kuzko-Zwierz, 2015: 92; Majewski, 2014: 116*).

Тому військово-історичні музеї з допомогою матеріальних пам'яток переказують відвідувачам історичне знання, а через пластичну вимову – естетичні враження. Слід наголосити, що ті музеї, які мають справу із новітньою історією, широко пропагують свідчення усної історії, яка «дозволяє демократизувати музейний переказ, сконструювати багатоголосний нарратив, де присутні навіть протилежні погляди на презентовану проблему» (*Chachula, 2019: 153*).

Традиція колекціонування зброї та мілітарної атрибутики зародилася серед гетьманів України, української і польської шляхти Наддніпрянщини, Волині та Галичини, угорської аристократії

Закарпаття. Військово-історичні колекції стали невід'ємним елементом середньовічних замків і палаців (Луцьк, Остріг, Олика, Олесько, Броди, Кам'янець, Хотин, Львів, Підгірці, Золочів, Жовква, Поморяни, Свірж, Бережани, Чортків, Збараж, Вишнівець, Ужгород, Мукачево, Летичів, Меджибіж, Чигирин, Батурин, Качанівка та ін.) (*Петраківський В., Рутинський М. Туристичне краєзнавство*). Дослідники вважають, що перший військово-історичний музей на Наддніпрянщині було відкрито у Києві 1910 р. за ініціативою Імперського Російського військово-історичного товариства (засноване 1908 р.). У його двох залах експонувалися різні пам'ятки воєнної історії України; особливу увагу було приділено висвітленню історії російської армії періоду імператора Миколи I, артефактам часів Севастопольської оборони 1854-1855 рр. Зрозуміло, що більшість дорядянських військово-історичних колекцій було знищено в ході світових і локальних війн, а також у період радянських націоналізацій у 1918–1921 рр. в УСРР і 1939–1941, 1944-1945 рр. на приєднаних західноукраїнських землях. Частина артефактів експропрійованих колекцій була розпорошена по музеях і архівах СРСР / УРСР, окремі експонати розграбували представники нацистської (німецької, угорської, румунської) адміністрації. Головна ж увага у радянських музеях надавалася свідкам і символам нової доби – перемогам «доблесної» Червоної / Радянської армії, соціалістичним перетворенням після т.зв. громадянської війни 1917–1920 рр. (а фактично воєнних агресій армій червоної і білої Росії проти державності й соборності УНР).

Після Другої світової війни в УРСР діяли музеї військових округів, які пропагували військові традиції Червоної / Радянської армії, керівну роль Компартії у військовому будівництві країни, у перемозі над нацизмом у роки т.зв. Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр. Після розпаду СРСР деякі з них (наприклад, у Львові) розформовані, а окремі музейні експозиції (зокрема у Києві та Одесі трансформовані до запитів сучасної доби; щоправда, й вони потребують докорінної дерадянїзації).

Чільне місце у літописі українського військового музейництва займає Музей визвольної боротьби України, який працював у Празі в 1925–1948 рр. (з перервами у час нацистської окупації). Його організаторами і будівничими стали відомі діячі української військово-політичної еміграції Дмитро Антонович, Антін Яковлів,

Іван Горбачевський, Михайло Омелянович-Павленко, Володимир Старосольський, Степан Смаль-Стоцький, Степан Сірополко, Василь Біднов, Євген Вировий, Федір Щербина, Дмитро Дорошенко та ін. (*Národní archive v Praze. Fond Ukrajinské muzeum v Praze. Inv.Č.1659. Kart. 2: 4–5; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 4026, оп. 1, спр. 7: 8–9; Заремба, 1997: 127–137*).

Збірки вказаного музею були розподілені у шести відділеннях: військовому, емігрантському, загальному, Шевченківському, Карпато-Українському, бібліотеці. У власному архівосховищі музею зберігалися збірки документів доби Визвольних змагань першої половини ХХ ст.: Союзу визволення України (1914–1918), таборів військовополонених російської армії в Австрії та Німеччині, окремих міністерств і дипломатичних місій Української держави, Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки.

Велику інформаційну цінність має збірка документів про життєдіяльність таборів і робітничих сотень Української галицької армії в Чехословаччині (Йозефів, Ліберці, Німецька Яблонне, Прага та ін.), таборів інтернування вояків армій УНР і ЗУНР у Польщі (Александрів Куявський, Каліш, Пйотркув Трибунальський, Стшалків, Щепйорно, Вадовіце, Перемишль). Зібрано матеріали про українських військовополонених у таборах Німеччини (Раштат, Вецляр, Зальцведель), Австрії (Фрайштадт) у роки Першої світової війни. Маловідомими серед науковців і громадськості є також світлини окремих нацистських таборів, де перебували українці та представники інших європейських народів (*Український музей у Празі (1659) 1925–1948. Опис фонду, 1996: 11–45*).

Зацікавлять дослідників документи особового походження представників української військово-політичної еміграції М. Омеляновича-Павленка, Р. Сушка, В. Петріва, О. Думіна, В. Приходька, Ф. Філоновича, О. Шаповала, А. Окопенка, А. Рудницького, Я. Рудницького, А. Волошина, Б. Мартоса, М. Лозинського, С. Сірополка, М. Шаповала, М. Чечеля, Є. Петрушевича, В. Старосольського, С. Наріжного, С. Рудницького, Л. Биковського, М. Битинського, Д. Антоновича, А. Андрієвського, В. Щербаківського, П. Андрієвського та ін. (*Український музей у Празі (1659) 1925–1948. Опис фонду, 1996: 11–45*). Великою була

музейна збірка книг, періодики, документальних листівок, військових і географічних карт, фотографій, діапозитивів, різних посвідчень, наукових та історико-мемуарних рукописів.

Багатою була колекція документів українських громадсько-політичних, комбатантських і культурно-освітніх структур – політичних партій, фахових товариств, видавництв, освітніх і наукових закладів за кордоном, зокрема в Австро-Угорщині, Бельгії, Болгарії, Австрії, Югославії, Німеччині, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Франції, Великобританії, Швейцарії, Люксембурзі, Канаді, США, Китаї. Зрозуміло, що найбільше вказаних різновидових документів походить з Чехословаччини (Чесько-український комітет у Празі, Спілка українців, Комітет по догляду та охороні пам'ятника Симону Петлюрі, Організація українських націоналістів, Об'єднання кубанців, Об'єднання українських козаків, Спілка охорони історичних пам'яток за кордоном, Центральна спілка українського студентства та ін.) та Польщі (Клуб Прометея у Варшаві, Спілка допомоги українським емігрантам, Українське військово-історичне товариство, Українське товариство для допомоги біженцям з України, Український центральний комітет та його місцеві філії, Український науковий інститут, Українська військова організація, Західноукраїнська народно-революційна організація, видавництво «Чорномор» та інші культурно-освітні осередки тогочасної військово-політичної еміграції УНР, Української держави гетьмана П. Скоропадського та ЗУНР).

Музей визвольної боротьби України діяв у формі товариства із фіксованим членством. Його здобутки і проблеми фахово висвітлював часопис «Вісті Музею визвольної боротьби України» (1925–1938) (*Український музей у Празі (1659) 1925–1948. Опис фонду, 1996: 28*). Після Другої світової війни частину фонду музею радянські спецслужби вивезли до спецфондів державних і відомчих архівів СРСР (Москва, Харків, Київ) (*Литвин & Науменко, 1995: 335; Svobodne Československo, 1945: 5*). У добу незалежності України у Львові відкрито новий Музей визвольної боротьби України, який є філією (відділом) Львівського історичного музею; його фонди реконструюють літопис Українського війська доби визвольних змагань першої половини ХХ ст., насамперед легіону УСС, армій УНР і ЗУНР, українських військових формацій періоду Другої світової війни. Унікальною є також мистецька військово-історична колекція цього музею.

Місцем збереження та упорядкування військово-історичних пам'яток, пропаганди національних військових традицій став також Музей історико-воєнних пам'яток Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1936–1939), ініціаторами створення якого стали військові історики – член Союзу визволення України у роки Першої світової війни, співавтор фундаментальної «Історії українського війська» (Львів, 1934) Іван Крип'якевич та старшина Галицької армії Іван Карпинець. Фондову основу музейної колекції склали збірки НТШ і Товариства комбатантів Української галицької армії «Молода Громада» (понад 3,5 тис. документів / предметів – картин з боїв і побуту легіону Українських січових стрільців і Галицької армії та Прикарпатті на Наддніпрянщині, фотографій, рисунків, скульптурних робіт, зброї, військового спорядження, відзнак і значків, військових і пластових одностроїв, прапорів, печаток, атрибутів військових каплиць доби Українських визвольних змагань 1914–1923 рр. Особливо цінними з мистецької і документальної сторін були твори з життя та побуту вояків легіону УСС, армій УНР і ЗУНР (жанрові рисунки, портрети, батальні сцени, військові плани, краєвиди боїв) художників Осипа Куриласа, Михайла Гаврилка, Лева Геца, Едварда Козака, Івана Труша, Леоніда Перфещького, Миколи Угриня-Безгрішного, Івана Іванця та ін. Чималу інформаційну цінність мали три альбоми світлин з життя українського парамілітарного товариства «Пласт», які передано до музею 1938 р. після заборони його діяльності в Польщі. Українське товариство охорони воєнних могил (Львів) передало до музею дві чаші із землею з могил стрільців і старшин легіону УСС на горі Маківка (1915) та горі Лисоня під Бережанами (1916) (Бойко, 2006: 113–125). Цікавою є також музейна збірка військових одностроїв, прапорів громадських та військових структур, відзнак. У радянську добу фонди цього музею розпорошено: частину документів вивезли до Центрального державного історичного архіву у Львові, Національного музею історії України, Львівського історичного музею, де більшість з них у 1950-ті роках було знищено (Бойко, 2006: 120–123).

Документальні свідчення доби Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. (рукописи, книги, плакати, мистецькі твори) можна оглянути також у Бібліотеці імені Симона

Петлюри в Парижі (*Колянчук, 1999: 22–30*), Українському музеї в Нью-Йорку. В Національному архіві у Празі зберігається велика колекція документів з таборів інтернованої Галицької армії, що відклалася в Музеї визвольної боротьби України. Її не вивезли до СРСР, оскільки її частина знаходилась у підвальному приміщенні й не була виявлена працівниками НКВС. Про це одному з авторів статті – М. Литвину розповів на початку 1990-х років колишній працівник органів НКВС Є. Пшеничний, який вагонами перевозив «буржуазно-націоналістичний» архів до Харкова і Москви. Згодом цей офіцер очолив Архів кінофотофонодокументів України.

Військово-історичні документи доби Українських визвольних змагань (книги, листівки, плакати, документи особового походження, малюнки, світлини) також зберігались у Національній бібліотеці у Варшаві, Слов'янській бібліотеці у Празі, Науковому закладі Оссолінських у Вроцлаві, інших державних, громадських і приватних музеях, бібліотеках і збірках зарубіжжя (*Лубківський, 2006: 127–133*). Їх маловідомі фонди потребують упорядкування і передачі до бібліотек, музеїв та архівів України. Наразі оцифровано лише військово-історичну колекцію з архіву НТШ (фонди легіону УСС і Галицької армії), яка після Другої світової війни зберігається у відділі рукописів Національної бібліотеки у Варшаві. Потребує якнайшвидшого упорядкування і доступу науковців архів ЗУНР в Українському католицькому університеті у Римі (після Другої світової війни перевезений з Відня, Церкви Святої Варвари; там випадково залишився журнал військово-санітарної місії 1920 р.), який тривалий час був недоступним для науковців. У ньому є унікальні різновидові документи з історії української та зарубіжної дипломатії, польсько-української війни 1918–1919 рр. та її наслідків для України та країн Центрально-Східної Європи. В останні роки еміграційний архів ЗУНР у цьому університеті упорядковується за участю науковців Українського католицького університету у Львові. Сподіваємося, що в найближчий час цю роботу буде завершено.

У незалежній Україні створено нову мережу військово-історичних музеїв. Більшість цих закладів підпорядковані Міністерству оборони України, частина належить Міністерству культури та інформаційної політики України, окремі заклади мають комунальну форму власності. Чимало оригінальних колекцій є в

приватних музейних колекціях, більшість з яких не мають державної реєстрації.

Головним осередком збору, упорядкування та пропаганди національних військово-історичних традицій став Національний воєнно-історичний музей у Києві, який засновано 1995 р. згідно з наказом начальника Управління виховної роботи Міністерства оборони України, а відкрито для відвідувачів у 1998 р. Новостворений музей дістав у спадок приміщення колишнього Музею військ Червонопрапорного Київського військового округу (діяв від 1967 до 1991 рр.). Його фонди налічують понад 50 тис. експонатів – від доби бронзи до сучасності. Музей тривалий час був у підпорядкуванні Департаменту військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України. Згідно з указом Президента України 2010 р. він отримав статус національного. Свою діяльність музей започаткував відкриттям першої виставки «Збройні сили України: витоки (1917–1991 рр.)», яку 1998 р. відкрили в.о. Міністра оборони Іван Біжан і дочка гетьмана України П. Скоропадського Олена Отт-Скоропадська. До організації та функціонування виставки, її поповнення активно долучився заступник директора музею з наукової роботи, кандидат історичних наук Ярослав Тинченко, автор численних монографій та статей, присвячених організації та воєнним звичаям Армії УНР, її старшинському складу (*Тинченко, 2007; Тинченко, 2009; Тинченко, 2011*). Експозиційна, наукова та просвітницька діяльність співробітників музею висвітлюється у власних виданнях – «Військово-історичному альманасі», науково-популярному журналі «Український військовий музей». Життєдіяльність цієї установи висвітлює сайт музею (nvmu.com.ua), а також інформаційно-тематичні відеорепортажі Військового телебачення України, соціальні мережі.

Музей об'єднує філії:

1. Музей ракетних військ стратегічного призначення (смт Побузьк Кіровоградської області), який створено на базі розформованої бойової ракетної частини, демонструє бойові можливості ракетних військ СРСР періоду т.зв. холодної війни.
2. Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки (м. Луцьк).
3. Музей «Герої Дніпра» (м. Івано-Франківськ).

4. Меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут» (с. Пам'ятне Борзнянського району Чернігівської області).

5. Музей важкої бомбардувальної авіації (м. Полтава).

6. Центральний військово-морський музей України, який 2019 р. підпорядковано Міністерству оборони України. Частина його фондів вдалося перевезти до Києва з Криму після російської анексії 2014 р. Музей потребує експозиційних та фондових приміщень. Вважаємо, що його доцільно розмістити в Одесі на базі колишнього Окружного музею.

До 2014 р., початку російсько-української війни, Національному воєнно-історичному музею також підпорядковувалися: Військово-морський комплекс «Балаклава» (Балаклава, м. Севастополь), який з 2003 р. розташований в приміщенні колишнього підземного заводу з ремонту підводних човнів та ядерної зброї; Військово-історичний комплекс «Михайлівська батарея», що розташований на території Михайлівського рavelіну (батареї) і відтворював літопис формування Військово-Морських Сил України. Російська окупаційна адміністрація усунула з цих двох закладів всі українські наративи, зокрема щодо традицій Військово-Морських Сил України.

Науково-організаційна робота Національного воєнно-історичного музею здійснювалася під керівництвом директорів: Віктора Карпова (1995–2013; досліджував і популяризував історію таборів для іноземних військовополонених, насамперед японців, які було створено в СРСР після Другої світової війни), Владислава Таранця (2013–2018) і Андрія Ільєнка (з 2018 р.).

Цей музей популяризує історію розвитку військової справи на українських землях, особливу увагу приділяючи діяльності Українського війська у новітню добу. В експозиції музею представлено традиції українського козацтва, Визвольні змагання ХХ ст. – бойові дії легіону УСС у роки Першої світової війни, Армії УНР проти збройних сил червоної і білої Росії, історію Галицької армії та інших українських військових формувань. Чималу увагу приділено експонуванню подій сучасної російсько-української війни – від Революції гідності, подвигу українських вояків на Донбасі – до сучасних звитяг українців після початку повномасштабної війни Росії проти України. Заслуговує схвалення ініціатива музейників, зокрема заступника директора з наукової роботи, кандидата історичних наук Ярослава Тинченка

щодо започаткування електронного закритого проекту «Книга пам'яті полеглих за Україну», матеріали якої можна буде оприлюднити публічно після завершення російсько-української війни. 8 травня 2022 р. у цьому київському музеї відкрито тимчасову виставку, присвячену російсько-українській війні, яку регулярно відвідують офіційні делегації, представники силових структур, школярі. За участю адміністрації та науковців музею організовано виставку знищеної військової техніки російських окупантів у центрі Києва. Науковці музею започаткували підготовку історичних нарисів про основні з'єднання Сухопутних військ Збройних сил України. Серед перших написано історичний нарис про 72-гу ОМБр. ім. Чорних запорожців. Популярними є відеолекції (відеокурси), присвячені окремим сторінкам української військової історії (Перша, Друга світові війни, сучасна агресія російської федерації проти України; сучасна військова геральдика), презентації наукових і науково-популярних книг, документальних фільмів з минувшини та сучасної військової історії України (*Національний військово-історичний музей, 2022*).

У музеї та його філіях регулярно відбуваються заходи, присвячені пам'ятним датам – Дню незалежності; Соборності України; українського козацтва; перемоги над нацизмом у Другій світовій війні; пам'яті і примирення; пам'яті захисника України; українського політв'язня; музейного селфі; європейського музею; українського політв'язня; піхотних військ; зенітних і ракетних військ; Військово-Морських Сил України, Військово-Повітряних Сил України та ін.

Музей ракетних військ стратегічного призначення створений 2000 р. після розформування 1996 р. ракетного полку 46-ї дивізії. Єдиний такого профілю заклад у Європі включає 12-поверховий підземний командний пункт, шахту ядерних ракет, мобільні ракетні пункти, літаки, чотири зразки балістичних міжконтинентальних ракет радянського виробництва. Його діяльність презентують невеликі інформаційні відеоматеріали українською та англійською мовами. Фонд музею нараховує 24 тис. експонатів, які відвідувачам з України та зарубіжжя презентують співробітники музею, серед яких є колишні військовослужбовці ліквідованого ракетного полку. 22 липня 2022 р. на території музею відкрито виставку знищеної техніки російської окупаційної армії на півдні України. Цю виставку очевидно необхідно доповнити

ілюстративними матеріалами про зразки сучасної ракетної техніки, яку нині використовують Збройні сили України у боротьбі проти збройної агресії путінської росії. Вказаний ілюстративний матеріал має неабияке патріотично-виховне значення для відвідувачів, особливо молоді. Схвально, що адміністрація музею підготувала для власного сайта та соціальних мереж рекламно-інформаційний відеоматеріал українською і англійською мовами.

Чималу інформаційну цінність мали експонати приватної виставки «Твоя дивізія», яка кілька років поспіль була розгорнута на території музею. На ній експонувалися зброя і техніка Першої і Другої світових воєн, різних локальних конфліктів, здебільшого радянського виробництва. Відвідувачі виставки мали можливість також почастувати страву з військової кухні, почути тематичні пісні воєнної доби, скористатися послугами тиму, купити мистецькі сувеніри із експонатами виставки.

Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки створений 1999 р. у Луцьку за ініціативи місцевої громадської організації «Джерела» та наказом Міністерства оборони України. Його фонди розбудовано на громадських засадах і коштом громадської організації. Експозицію музею розгорнуто у військовому містечку (майже 1 га землі) і двох будівлях 1925 р. У 2000 р. відкрито виставку радянської військової техніки та озброєння, яка включає авіаційні комплекти, бронетанкову техніку, техніку військового зв'язку, забезпечення тилу. 2004 р. відкрито постійно діючу виставку «Озброєння військ Протиповітряної оборони та Військово-Повітряних сил». До 60-річчя вигнання нацистів з території Волинської області (2004) сформовано велику виставку «Сторінки військової історії Волинського краю», яка інформує відвідувачів про воєнно-історичні події від княжої доби до сучасності. Окремі виставкові сюжети потребують осучаснення; зокрема експозиція про Брусилівський прорив російської армії у роки Першої світової війни на західних землях України має бути критичнішою до імперської окупаційної армії. Загалом фонди музею включають понад 1 тис. експонатів, серед яких є зразки техніки, бойові прапори, однострої, твори мистецтва. На базі музею відбуваються різноманітні конференції та круглі столи, зокрема за участі науковців Волинського національного університету, Луцького національно-технічного університету, Козацько-стрілецького братства; організовують дні українського

козацтва, історичні реконструкції боїв між Армією УНР і більшовицькими військами, зустрічі з ветеранами та військовослужбовцями Збройних сил України. При музеї діє військово-історична бібліотека. Діяльність музею висвітлює інформаційно-реklamний відеофільм. У останні роки розпочато збір матеріалів із зони бойових дій АТО/ООС та повномасштабної російсько-української війни. Музейна колекція нині також поповнюється артефактами, які репрезентують сучасну російсько-українську війну. Відвідувачі музею, серед яких переважають школярі місцевих шкіл, студенти вищих навчальних закладів, мають можливість придбати магніти і сувенірні тарілки із зображенням експонатів музею, сюжетами сучасної російсько-української війни.

Одеський військово-історичний музей (Військово-історичний музей оперативного командування «Південь») створений на базі Музею історії Червонопрапорного Одеського військового округу, відкритого 1967 р. Музей пропагує історію Військово-Морського флоту України, сторінки військово-історичної історії Півдня України. Чимало уваги приділено добі Другої світової війни, боям Радянської Армії з німецькими нацистами і румунськими окупантами. Водночас вважаємо, що окремі сюжети цієї доби потребують дегероїзації (зокрема, щодо постаті радянського маршала Р. Малиновського). У музеї відсутня інформація про українське підпілля на Півдні України. Потребує декомунізації фасад будівлі, де домінують військові постаті радянської доби.

Схвально, що у цьому музеї активно формується експозиція, присвячена АТО/ООС з інсталяціями (побут вояків), динамічними вітринами. Науковці за участі представників ЗСУ і громадськості зібрали колекцію трофеїв сучасної російсько-української війни. Важливо також, що науковці музею проводять постійну роботу із родинами загиблих, записують спогади про героїчні і трагічні сторінки сучасного українського спротиву російському агресорові.

Приміщення музею (13 тематичних залів) регулярно відвідують представники силових структур, студенти, школярі, громадські активісти, представники збройних сил інших країн. На його базі систематично організовуються ритуали складання присяги студентами і курсантами місцевих вищих навчальних закладів – Одеської морської академії, Одеського національного університету, Інституту Військово-Морських Сил України. У музеї традиційно відзначаються річниці створення військово-морської бази «Південь»

Військово-Морських Сил України. Там регулярно вшановувалися захисники Донецького аеропорту. Традиційними є вшанування учасників бойових дій на території інших країн.

Меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут» розкриває героїчну битву молодих захисників УНР під Крутами 30 січня 1918 р. (520 осіб при 16 кулеметах та одній гарматі) проти більшовицької навали Росії. Бій під Крутами, долю його бійців дослідили Ярослав Тинченко, Михайло Ковальчук, Ярослав Файзулін; змістовними є також спогади Бориса Монкевича, Аверкія Гончаренка. Як свідчать їхні наукові та історико-мемуарні праці, у тому бою загинуло близько 70-100 молодих українських патріотів; втрати більшовицького війська сягнули 300 вояків. (*Немеркнучий подвиг української молоді. Пам'яті героїв Крут: історичні описи про героїв Крут, 2006: 3–95*). Новостворений музей знаходиться у с. Пам'ятне на Чернігівщині. Від 2010 р. є філією Національно-історичного музею України. Перша черга музею відкрита 2006 р., а друга – 2008 р. Музей включає пам'ятний монумент, символічну могилу-курган, каплицю, озеро у формі хреста і музей у залізничних вагонах. На території комплексу відтворено залізничний перон Києва доби Української революції, який символізує відправлення молодих київських патріотів – студентів і гімназистів на бій проти російсько-більшовицького агресора. Музейну експозицію розгорнуто на залізничній платформі та чотирьох залах-вагонах. Експозицію започатковує гармата на платформі, з якої вівся прицільний вогонь по більшовицьких агресорах. Загалом експозиція відтворює розвиток українсько-визвольного руху початку ХХ ст., знакові події початку Української революції, проголошення УНР і детально бій біля станції Крути. У четвертому вагоні відображено літопис Української революції після цієї битви – події Гетьманату Павла Скоропадського доби Директорії ЗУНР, її злуки із ЗУНР 1919 р.. Важливо також, що частина експозиції присвячена урокам тієї доби, сучасному літопису російської агресії проти України на Донбасі (цей сюжет нині потребує більше інформаційного наповнення). Музей працював навіть у часи пандемічного нокдауну, дотримуючись всіх санітарно-карантинних вимог: екскурсії, як правило, проводилися на відкритому просторі, а у вагонах – лише для двох-трьох відвідувачів. Постійними гостями нового музею є курсанти Національного

університету оборони, Національної Академії СБ України, вихованці київського і львівського ліцеїв, члени пластових куренів, переможці шкільних олімпіад. Заклад регулярно відвідують Президент України та високопосадовці держави, для яких працівники музею організують короткі оглядові екскурсії. Важливо також, що інформацію про тематичні заходи в музеї регулярно висвітлюють різні соціальні мережі, центральні та регіональні телеканали, різні періодика. У майбутньому на території музейного комплексу можна було би спорудити спорткомплекс та інтерактивну музейну кімнату для проведення різних молодіжних заходів (спортивних змагань, конференцій і круглих столів, дискусійних вебсемінарів та ін.).

Музей важкої бомбардувальної авіації (м. Полтава) створений 2016 р. відповідно до наказу Міністра оборони України. Розгорнутий на території летовища, започаткованого в 1920-ті роки на базі цивільного аеродрому, який згодом розгорнуто до великої стратегічної авіабази. Музейну експозицію започатковано 1987 р., коли поряд з навчальним корпусом 185-го гвардійського важкого авіаційного бомбардувального полку встановлено літак Ту-16, який перебував на озброєнні авіації СРСР чотири десятиліття. Авіаційну дивізію розформовано в 2006 р., а 2007 р. завдяки ініціативі колишніх військових льотчиків створено комунальне підприємство «Музей дальньої авіації», експонатами якого стали літаки, що підлягали знищенню. Експозиція музею включає: стратегічні літаки-ракетоносці Ту-160, Ту-95 МС; далекосяжні літаки-ракетоносці Ту-22 КД, Ту-22 НЗ, Ту-16 К; тактичні фронтові бомбардувальники Су-24; винищувачі МіГ-21, Су-15 УМ; транспортні літаки Ан-26; навчально-тренувальні (навчально-бойові) літаки Ту-134 УБЛ, Аеро Л-29, Аеро Л-39; вертольоти Мі-2, Мі-6, Мі-8, авіаційні засоби ураження та рятування. Відвідувачі музею можуть також оглянути підземний (запасний) командний пункт важкої бомбардувальної авіаескадрилі часів т.зв. холодної війни; пам'ятник військовослужбовцям Радянської армії та Військово-повітряних сил США, які загинули у червні 1994 р. під час нальоту гітлерівської авіації; пам'ятний знак на честь видатного вченого ракетно-космічної галузі Ю. Кондратюка (О. Шаргея). Загалом фонди музею налічують близько 6 тис. експонатів: документальних фотографій, копій тогочасних документів, зразків вогнепальної та холодної зброї, особистих речей ветеранів авіадивізії.

У залах музею демонструються діорами, художні макети, моделі літаків. В експозиції музею має бути більше представлено інформації про сучасні Військово-повітряні сили України, їх участь у відбитті російської агресії 2022 р., міжнародну військово-технічну допомогу нашій країні. Як свідчать відгуки в соціальних мережах, відвідувачам не подобається те, що за відвідування авіакабін та фотографування екскурсіводи інколи вимагали додаткову оплату. Бажає кращого й побутова інфраструктура закладу.

Музей «Герої Дніпра» в Івано-Франківську відкрито 1966 р. для висвітлення історії 38-ї загальновійськової радянської армії періоду Другої світової війни на території України та Східної Європи (Польщі, Чехословаччини). Зауважимо, що після Другої світової війни 38-ма армія виведена з Чехословаччини до УРСР і ввійшла до Прикарпатського військового округу; її з'єднання та частини розташовувалися на території Івано-Франківської, Львівської, Хмельницької, Чернівецької, Закарпатської та Тернопільської областей. Розформована в ході реформування ЗСУ 2003 р. (Венков, 1981: 3–48; Кваснюк, 2010: 17–20; Кваснюк, 2020: 38–44). Як свідчать науковці та громадські активісти, створення такого закладу мало затінити український рух опору на Прикарпатті проти більшовицьких та гітлерівських окупантів і фаворизувати бойовий шлях радянської армії на Прикарпатті, героїзувати подвиг радянських вояків при форсуванні Дніпра і затушувати численні прорахунки радянського командування при проведенні цієї операції. 2010 р. народний музей «Герої Дніпра» став філією Національного військово-історичного музею. Експозиція музею була розгорнута у військовому містечку австро-угорської армії кінця XIX ст.

У добу незалежності музей (12 залів загальною площею 160 кв. м) здійснив кардинальну тематичну реорганізацію, приділивши значну увагу військово-історичному літопису Прикарпаття: бойовому шляху легіону УСС, формуванню Галицької армії періоду польсько-української війни 1918-1919 рр., участі уродженців Івано-Франківщини в інших війнах та воєнних конфліктах XX ст., захисті територіальної цілісності та суверенітету України в Антитерористичній операції на Сході України / операції Об'єднаних сил. Фонд музею складає близько 5 тис. експонатів. Науковці музею, серед яких є чимало професійних істориків із науковими ступенями, організують різні пошукові операції – «Золота Зірка»,

«Анкета ветерана», «Експонат війни», у ході яких зібрано багату колекцію зразків стрілецької зброї, інженерних та артилерійських боеприпасів, засобів зв'язку. Центральне місце в експозиції займає розділ про сучасні Збройні Сили України зі стаціонарною виставкою «Неоголошена війна України», яка присвячена участі уродженців Прикарпаття в АТО/ООС. Науковці намагаються упорядкувати поіменний список загиблих та померлих воїнів у боях на сході та півдні України. За участі співробітників музею підготовлено чимало науково-краєзнавчих публікацій про місця захоронення та вшанування вояків різних армій на території західних областей України. Вони регулярно презентуються у музеї та соціальних мережах.

Музейна діорама «Подвиг на Дніпрі» є однією з найбільших в Україні й відображає форсування радянськими військами Дніпра восени 1943 р. Вважаємо, що в експонуванні цих подій треба більшу увагу звернути на прорахунки радянського командування у операції. Місцем різних військових, наукових та громадських зустрічей став конференц-зал музею. В музеї регулярно проходять шкільні уроки з елементами гри та показом історичних образів. Вважаємо за необхідне змінити назву закладу, наприклад «Івано-Франківський військово-історичний музей». Нинішня назва має чималий радянський підтекст і дещо себе дискредитувала. Міністерство оборони України має допомогти керівництву музею якнайшвидше вирішити майновий спір з будівельною організацією щодо спірної території. Відвідувачі пропонують щоб музей працював у вихідні дні.

Військово-історичний музей 58 будинку офіцерів відкрито 1995 р. на базі колишнього Музею історії військ Прикарпатського військового округу (створений 1965 р.) (*Музей истории войск Краснознаменного Прикарпатского военного округа. Путеводитель, 1980: 3–78*). Його нова експозиція розміщена на території 24-ї Залізної імені Князя Данила Галицького окремої механізованої бригади і відображає історію радянських військових формувань на території західного регіону України, насамперед у роки Другої світової війни. Чимало уваги нині приділено формуванню сучасних Збройних сил України, бойовим звитягам у боротьбі проти збройної агресії російської федерації. Потребує деідеологізації і нових українських акцентів (наративів) діорама «Бій під Бродами».

Чималий науково-інформаційний та виховний потенціал мають експозиції дев'яти залів Музею історії Національної академії сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного. Його експонати відображають історію війська та воєнного мистецтва на українських землях, насамперед у західному регіоні, зокрема у добу Австро-Угорщини, коли наприкінці XIX ст. у Львові була створена кадетська школа. Особливу увагу відвідувачів привертають історичні документи, зразки озброєння, військової уніформи. Велику науково-організаційну роботу проводить завідувач музею, кандидат історичних наук, полковник у відставці Михайло Слободянюк, який є активістом Українського геральдичного товариства, заступником головного редактора військово-історичного альманаху «Цитаделя» (м. Львів). Оновлену експозицію музею відкрито 2010 р. Біля музею розгорнуто виставку сучасної військової техніки, частина з якої брала участь у військових операціях на сході України. На базі музею проходять численні конференції та круглі столи. Музей можуть відвідувати лише організовані групи за попереднім замовленням, оскільки він знаходиться на території військового навчального закладу.

У нашій державі діють музеї інших силових структур – Служби безпеки України, Державної прикордонної служби та ін. Насамперед зазначимо Центральний музей Державної прикордонної служби України, який реконструює історію та традицію прикордонної служби, зокрема від часу прикордонних сторож IX ст. до звитяг АТО/ООС. Діє з 1996 р.; з 2012 р. – у смт Оршанець на території Навчального центру Державної прикордонної служби України ім. І. Момота. Включає близько 50 тис. експонатів (бойова зброя, військово-технічні засоби, художні твори), які розміщені у п'яти залах.

На території нашої держави є чимало військово-історичних музеїв, які підпорядковані Міністерству культури та інформаційної політики України. Серед них насамперед зазначимо Національним музеєм історії України у Другій світовій війні, який засновано 1974 р. і включає понад 400 тис. експонатів. До 2015 р. називався «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.». На жаль, у ньому (як і більшості військово-історичних музеїв) недостатньо відображено потенціал українського руху опору, участь українців в арміях Польщі, Чехословаччини, США, Канади, Німеччини та інших країн у роки Другої світової

війни. У цьому та інших музеях відсутня повноцінна інформація про німецьких військовополонених, які перебували у таборах на території УРСР до початку 1950-х років, їхні численні поховання та цвинтарі (найбільший з них розташований у с. Потелич на Львівщині). У музеях відсутня також інформація про де моралізаційну складову Червоної Армії (вживання алкоголю під час воєнних операцій, аморальні вчинки військовиків щодо мирного населення у зоні бойових дій тощо).

Київській обласній організації підпорядковано Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 р.», який засновано 1945 р. у с. Петрівці на Київщині. Його експозиція відображає бої радянської армії у роки Другої світової війни і потребує деідеологізації й дегероїзації.

Чимале зацікавлення відвідувачів мав Конотопський музей авіації, який відкрито 2008 р. на території розформованої 2005 р. авіаційної бази. Заклад є складовою Конотопського міського краєзнавчого музею ім. О. Лазаревського. Музей включає військовий бункер доби Другої світової війни, пункт управління, 6 вертольотів радянської доби, макети авіації, документальні фотоматеріали, колекції військової форми. Науковці та адміністрація музею дієво співпрацювала з Конотопським авіаремонтним заводом «Авікон».

Потребує кардинальної реорганізації, а фактично дерусифікації експозиція Очаківського військово-історичного музею ім. О. Суворова, який є філією Миколаївського краєзнавчого музею. Музей відкрито 1957 р. на базі експонатів, які надав Ленінградський музей ім. О. Суворова. 2000 р. музейну експозицію переміщено до будівлі колишнього РК КПУ.

Ізюмський музей О. Суворова відкрито 1947 р. Цей комунальний заклад Ізюмської міської ради теж потребує реорганізації, дерусифікації та перефільювання.

Миколаївський музей суднобудування і флоту (створений 1973 р.) відображає історію формування Чорноморського флоту, віхи цивільного і військового суднобудування у місті. Включає понад 8 тис. експонатів, зокрема більше сотні моделей. Українське військове кораблебудування відображає стаціонарна виставка «Морський щит Вітчизни». Частина експозиції потребує дерусифікації (йдеться про поруддя та біографії російських адміралів-флотоводців).

Оригінальну експозицію має Музей історії Запорізького козацтва на Хортиці, який є складовою Національного заповідника Хортиця (створений 1983 р.). Нині реконструюється.

Змістовними є військово-історичні експозиції відділів Львівського історичного музею – Музей визвольної боротьби України, Музей-Арсенал, які відображають літопис війн та воєнного мистецтва на українських землях від найдавніших часів до сучасності. Науковці Львівського історичного музею активно збирають експонати з історії сучасної російсько-української війни.

Чернігівський військово-історичний музей, який діяв у 1959-1995 рр. як музей історії Чернігівського вищого військового авіаційного училища, нині є філією Чернівецького обласного історичного музею. Частина експозиції присвячена висвітленню бойового шляху 1-ї гвардійської радянської армії й нині потребує деідеологізації та поповнення українського історичного нормативу. Нині експозиція музею нараховує близько 2,5 тис. експонатів, зокрема присвячених сучасній героїчній війні українців проти рашистів.

Висновки та пропозиції. Вважаємо за необхідне більш активне використання в роботі музеїв інтерактивної складової: сучасних цифрових технологій (доступом до них відвідувачів); рекламно-інформаційних флешмобів поза будівлями військово-історичних музеїв (у супермаркетах, навчальних закладах, громадських просторах міст); онлайн-трансляцій окремих структур, тематичних виставок, презентацій каталогів чи навіть реставрацій окремих військово-історичних експонатів; створення (реконструкція) просторових відеосюжетів з використанням 3D-технологій.

Враховуючи досвід європейських країн, пропонуємо створити в Україні Музей Першої світової війни. Його можна розмістити у фортах австро-угорської армії на Львівщині (прикордонне с. Поповичі, неподалік м. Мостиська), які донедавна використовувалися прикордонниками. Ці споруди були частиною інфраструктури потужної Перемиської фортеці, гарнізон якої у 1914–1915 рр. мужньо боронив місто від російської окупації. Нову музейну локацію можна було б також облаштувати у наскельних фортах Миколаївської фортеці кінця XIX – початку XX ст. Таку ініціативу підтримують представники обласної та місцевої влади, науковці України та зарубіжжя. До створення нового музею слід було би

залучити велику приватну військово-історичну колекцію тієї доби, яка декілька років успішно експонувалася в адміністративній будівлі Яворівського національного природного парку (неподалік Яворівського військового полігону). Можливе формування музею і в Яворові на Львівщині, який може бути створений як філія Національного військово-історичного музею України. При цьому можна перейняти досвід створення Музею Першої світової війни у Перемишлі (Республіка Польща), де дух тієї доби створюють не лише експонати, а й мультимедійні історичні інсталяції, патріотичні пісні та військові марші.

Корисним для влади, військових, функціонерів і музейників є досвід створення 2012 р. і функціонування приватно-військово-історичного комплексу «Бункер лінії Арпада» на Яблунецькому перевалі у Карпатах (с. Верхня Грабівниця Закарпатської області), який реконструює побут та воєнні дії угорської королівської армії в 1939–1944 рр. Після розпаду СРСР Міністерство оборони України передало ці підземні споруди, які після Другої світової війни використовував Мукачівський прикордонний загін, місцевій владі. Туристи нині можуть оглянути близько 800 метрів вказаної споруди (склади, шпиталь, казарми, вхідні шахти та ін.). Діяльність музею активно пропагується в соціальних мережах. На території закладу упорядковано автомобільну стоянку, сувенірні кіоски, кафе.

У всіх військово-історичних музеях пропонуємо створити фотостенди (мультимедійні дошки) із новітніми зразками зброї від зарубіжних партнерів, які успішно використовують українські захисники у визвольній війні 2022 р. Така інформація слугуватиме формуванню серед військових і цивільних, насамперед призовної молоді, психологічної стійкості, життєвого оптимізму, віри у перемогу над російським агресором.

Музеї повинні укомплектувати військово-історичні бібліотечки, присвячені сучасній російсько-українській війні. Новинки літератури рекомендуємо подавати в експозиції. Насамперед зазначимо книги із серій «Воєнні щоденники», «Своя війна» видавництва «Фоліо», що присвячені бойовому досвіду окремих підрозділів, важливим боям на Сході України, спогадам учасників та очевидців подій (*Місяць війни. Хроніка війни. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського, 2022; Другий*

місяць війни. Хроніка війни. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського, 2022; Бура, & Подобна, 2022; Свідчення про перші дні вторгнення, 2022; Родін, 2022; Шевченко, 2022; Бура & Красовицький, 2020; Вовк, 2020; Бура, 2020; Бура, 2022).

На базі вказаних військово-історичних музеїв пропонуємо проводити фестивалі патріотичної пісні, історичні реконструкції, створювати туристичну інфраструктуру – кіоски, осередки харчування, збільшити штат наукових працівників, розширити виставкові площі (зокрема у відкритих просторах музеїв).

Кардинального реформування потребують експозиції, присвячені Другій світовій війні, де повноцінно має бути представлено український рух опору, формування українського визвольного руху, репресії радянських силових структур проти українських патріотів та ін.

Проблему збільшення фондів колекцій необхідно вирішувати регулярними експедиціями, взаємовідвідуванням інших музеїв та громадських організацій, насамперед волонтерських. Активнішою має бути участь музеїв у внутрішніх і зарубіжних грантових програмах, зокрема в рамках Європейського Союзу, Вишеградської четвірки, НАТО, окремих посольств (США, Швеції, Литви та ін.). Необхідно передбачити засоби (турнікети, туалетні кабінки) для відвідування музеїв людей з інвалідністю, родин з немовлятами.

Системнішою має бути співпраця військово-історичних музеїв різних форм підпорядкування (Міністерства оборони України, Міністерства культури та інформаційної політики, комунальних закладів), зокрема щодо організації наукових експедицій та спільних експозицій, проведенні конференцій та круглих столів, спільних виставок за кордоном.

Крім загальних оглядових екскурсій, більше уваги необхідно приділяти тематичним заходам (бої авіації чи артилерії; героям російсько-української війни, уродженцям області та міста тощо). Можливими є творчі майстер-класи для молоді та дітей щодо мистецького оздоблення (копіювання) окремих артефактів (копій), виготовлення плакатів, тематичних листівок на антивоєнну тематику, критику агресії рашистів щодо незалежної країни.

Першочерговим є створення відео- і фотоархіву – записів спогадів учасників і очевидців російсько-української війни 2014–2022 рр., збір фотоматеріалів в Україні та за кордоном

(антивоєнних мітингів, волонтерських спільнот, антивоєнних плакатів, навчання українців за кордоном, організацію українських військово-історичних виставок у різних містах зарубіжжя).

Українським музеям необхідно розширити творчі взаємини з аналогічними військовими і військово-історичними музеями зарубіжних країн – Польщі, Чехії, Болгарії, Великої Британії, Швеції, США, країн Балтії та ін., яким пропонувати організувати спеціальні виставки, присвячені сучасній російській воєнній агресії проти України, міжнародній військово-технічній підтримці Збройних Сил України та інших силових структур держави. У зв'язку з цим заслуговує схвалення українська ініціатива провести виставки знищеної російської зброї в ході агресії в Україну 2022 р. у Варшаві, Празі та інших світових столицях. Очевидно, що й благодійні концерти українських артистів на підтримку Збройних Сил України за кордоном (Варшава, Лодзь, Берлін, Амстердам та ін.) мали би супроводжувати мобільні виставки антивоєнних плакатів, архівні фотохроніки визвольної війни українського народу проти рашистів, інформаційні матеріали про військово-технічну допомогу різних країн світу Збройним силам України та іншим силовим структурам держави.

Вважаємо, що при Міністерстві оборони України мала би бути створена науково-методична рада, яка би координувала діяльність військово-історичних музеїв держави різного відомчого підпорядкування.

Використані посилання

Národní archive v Praze. Fond Ukrajinské muzeum v Praze. Inv. Č.1659. Kart. 2. Č. 4–5.

Svobodne Československo. 1945. 5 žari.

Бойко В. (2006). Памятки українського війська: втрати і спадок. Muzeum osvobozenéckého boje Ukrajiny. Praha. S. 113–125.

Бура Д., Красовицький О. (2020). Хроніки війни. Харків. Т. 1. 478 с.; Т. 2. 474 с.; Т. 3. 478 с.

Бура Д., Подобна С. (2022). Лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення. Харків. 189 с.

Венков Б. (1981). Музей боевой славы в Ивано-Франковске: Путеводитель. Ужгород. 48 с.

Вовк І. (2020). На щиті. Спогади родин загиблих вдів. Дебальцево. Харків. 604 с.

Вовк І. (2020). На щиті. Спогади родин загиблих вдів. Іловайськ. Харків. 475 с.

Вовк І. (2022). Донецький аеропорт. Справжня історія. Харків. Ч. 2. Кіборги. Харків. 411 с.

Другий місяць війни. Хроніка війни. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського. (2022). Харків. 412 с.

Заремба С. (1997). З історії Українського музею у Празі. Київська старовина. № 15 (1–2). С.127–137.

Кваснюк Я. (2020). Уродженці Івано-Франківщини оборонці Донецького аеропорту. Збірник матеріалів IV Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції «Війна на Донбасі. 2014–2014 рр.». 7 травня 2020 року. Київ. С. 38–44.

Кваснюк Я. Скарбниця доблесті і звитяги. Український військовий музей. 2010. № 2. С. 17–20.

Коляничук О. (1999). Симон Петлюра і українсько-польські відносини – Армія УНР у польських таборях (1920 – 1924 рр.) Українська Бібліотека імені С. Петлюри у Парижі. Інформаційний бюлетень. Ч. 62. С. 22–30.

Литвин М., Науменко К. (1995). Історія ЗУНР. Львів. 368 с.

Лубківський Р. (1999). Пам'ятки не горять: формування національної програми щодо збереження свідчень визвольної боротьби України. Українська Бібліотека імені С. Петлюри у Парижі. Інформаційний бюлетень. Ч. 62. С.127–133.

Місяць війни. Хроніка війни. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського. (2022). Харків. 383 с.

Музей історії військ Краснознаменного Прикарпатського воєнного округу. Путеводитель. (1980). Львов. 78 с.

Національний військово-історичний музей (2022). URL: <http://www.nvimu.com.ua/novyny/article/2>.

Немеркнучий подвиг української молоді. Пам'яті героїв Крут: історичні описи про героїв Крут. упоряд. В. Рог. (2006). Чернігів. 95 с.

Петраківський В., Рутинський М. Туристичне краєзнавство. URL: <http://www.tourlib.net>.

Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: Аналітична доповідь. за заг. ред. В. Яблонського. Національний інститут стратегічних досліджень (2019). Київ. 144 с.

Родін І. (2022). Батальйон «Донбас». Записки добровольця. Харків. 188 с.

Шевченко А. (2020). Слов'янськ. Початок війни. Харків. 431 с.

Тинченко Я. (2007, 2011). Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ. Кн.1. 536 с.; 2011. Кн.2. 434 с.

Тинченко Я. (2009). Українські збройні сили. Березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії). Київ. 480 с.

Український музей у Празі (1659) 1925–1948. Опис фонду. упоряд. Р. Махаткова. (1996). Київ; Прага. С. 11–45.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 4026. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 8–9.

Chachuła L. (2019). Wojna Ojczyźniana vs Walka Wyzwoleńcza: muzealne narracje o II wojnie światowej w Kijowie i we Lwowie. Miejsca (Nie)Pamięci. Kraków. S. 150–163.

Korzeniewski B. (2015) Przemiany obrazu drugiej wojny światowej w polskich muzeach po roku 1989. Druga wojna światowa w pamięci kulturowej w Polsce i w Niemczech: 70 lat później (1945–2015). Gdańsk. S. 105–138.

Kuzko-Zwierz K. (2015). Historia mówiona w muzeach. Przegląd projektów prowadzonych przez polskie placówki muzealne. Wrocławski Rocznik Historii Mówionej. R V. S. 91–110.

Majewski P. (2014). Muzea – potrzeba polityki pamięci. Historia Polski od-nowa. Nowe narracje historii i muzealne reprezentacje przeszłości. red. R. Kostro, K Wóycicki, M. Wysocki. Warszawa. S. 115–117.

Saryusz-Wolska M. (2011). Spotkania czasu z miejscem. Studia o pamięci i miastach. Warszawa. 448 s.

Słomczyńska D. (2011). Muzealna narracja historyczna. Przekład historii na warsztat wystawienniczy (na przykładzie ekspozycji muzealnej „My, Berlińczycy!” oraz projektu Muzeum II Wojny Światowej). Konferencja polskich muzeów historycznych. Red. A. Kubisiak. Poznań; Gniezno. S. 42–56.

Ziębińska-Witek A. (2015). Muzea historyczne w XXI wieku: transformacja czy trwanie? Kultura Współczesna. Nr 4. S. 106–123.

Zubrzycki G. (2014). Między historią, pamięcią wspólną i mitologią narodową: wyzwania i szanse współczesnych muzeów. Historia Polski od-nowa. Nowe narracje historii i muzealne reprezentacje przeszłości. Red. Kostro R., Wóycicki K., Wysocki M. Warszawa. S. 13–25.

References

Národní archive v Praze. Fond Ukrainské muzeum v Praze. Inv. Č.1659. Kart. 2. Č. 4–5.

Boyko V. (2006). Sights of the Ukrainian army: losses and inheritance. Muzeum osvobozenéckého boje Ukrajiny. Praha. P. 113–125.

Bura D., Krasovitsky O. (2020). Chronicles of war. Kharkiv. Vol. 1. 478 pp.; Vol. 2. 474 pp.; Vol. 3. 478 p.

Venkov B. (1981). Museum of Battle Glory in Ivano-Frankovsk: guidebook. Uzhhorod. 48 p.

Vovk I. (2020). On the shield. Memoirs of the families of the fallen widows. Debaltseve. Kharkiv. 604 p.

Vovk I. (2020). On the shield. Memoirs of the families of the fallen widows. Illovaisk. Kharkiv. 475 p.

Vovk I. (2022). Donetsk airport. True story. Kharkiv. Ch. 2. Cyborgs. Kharkiv. 411 p.

The second month of the war. Chronicle of the War. Speeches and addresses by President of Ukraine Volodymyr Zelensky (2022). Kharkiv. 412 p.

Zaremba S. (1997). From the history of the Ukrainian Museum in Prague. Kyiv antiquity. № 15 (1-2), pp.127–137.

Kvasniuk J. (2020). Natives of Ivano-Frankivsk region are defenders of the Donetsk airport. Collection of materials of the IV All-Ukrainian scientific military-historical conference "War in Donbass. 2014–2014". May 7, 2020. Kyiv, pp. 38–44.

Kvasniuk J. Treasury of valor and victory. Ukrainian Military Museum. 2010. № 2, pp. 17–20.

Kolyanchuk O. (1999). Simon Petliura and Ukrainian-Polish relations – UNR Army in Polish camps (1920 – 1924). Ukrainian Library named after S. Petliura in Paris. Newsletter. Ch. 62, pp. 22–30.

Lytvyn M., Naumenko K. (1995). History of ZUNR. Lviv. 368 p.

Lubkivskyi R. (1999). The monuments are not burning: the formation of a national program to preserve the evidence of the liberation struggle of Ukraine. Ukrainian Library named after S. Petliura in Paris. Newsletter. Ch. 62, pp.127–133.

Lytvyn M., Khakhula L., Shkorubska V.

UKRAINE MILITARY MUSEUMS NETWORK AND ITS ORGANIZATIONAL STRUCTURE FEATURES AT THE PRESENT STAGE

The article is devoted to the problems of highlighting the history of Ukrainian military museology of the 20th – early 21st centuries. The research is based on the use of general scientific and historical research methods, analysis of domestic and foreign historiography, modern archeographic achievements of scientists of Ukraine, Poland, and the Czech Republic. The chronological limits of the interdisciplinary study cover primarily the events of the modern era of Ukraine, Poland, the Czech Republic and Austria.

The Museum of the Liberation Struggle of Ukraine, which operated in Prague from 1925 to 1948 (with interruptions during the Nazi occupation), occupies a prime place in the annals of Ukrainian military museology. This museum was organized and built by famous figures of the Ukrainian military and political emigration Dmytro Antonovych, Antin Yakovliv, Ivan Gorbachevsky, Mykhailo Omelyanovych-Pavlenko, Volodymyr Starosolskyi, Stepan Smal-Stocki, Stepan Siropolko, Vasyly Bidnov, Yevhen Vyrov, Fedir Shcherbyna, Dmytro Doroshenko, and others. The museum's own archives stored collections of documents from the era of the Liberation Struggles of the first half of the 20th century: the Union for the Liberation of Ukraine (1914–1918), the camps of prisoners of war of the Russian army in Austria and Germany, individual ministries and diplomatic missions of the Ukrainian state, the Ukrainian People's Republic, the West Ukrainian People's Republic.

The Museum of Historical Military Monuments of the Shevchenko Scientific Society in viv (1936–1939) also became a place for the preservation and arrangement of military historical monuments and the promotion of national military traditions of World War I. It was created by one of the authors of the fundamental "History of the Ukrainian Army" (Lviv, 1934) Ivan Krypyakevich and the sergeant of the Galician army Ivan Karpynets. The foundation of the museum collection is made up of the collections of the Taras Shevchenko Scientific Society and the Society of Combatants of the Ukrainian Galician Army "Young Community" (more than 3.5 thousand documents / objects - paintings from the battles and everyday life of the Ukrainian Sich Riflemen Legion and the Galician Army and the Carpathians in the Trans-Dnipro region, photographs, drawings, sculptural works, weapons, military equipment, insignia and badges, military and military uniforms, flags, seals, attributes of military chapels of the era of the Ukrainian liberation struggle 1914–1923).

Today, the National Military History Museum, located in the capital, became the main center of accumulation, organization and promotion of national military-historical traditions. This museum was founded in 1995 according to the order of the head of the Department of Educational Work of the Ministry of Defense of Ukraine, and was opened to visitors in 1998. The newly created museum inherited the premises of the former Museum of the Forces of the Red Banner Kyiv Military District (active from 1967 to 1991). Its funds include more than 50,000 exhibits - from the Bronze Age to modern times. Museum scientists pay special attention to the coverage of the events of the modern Russian-Ukrainian war. The activities of the branches of the National Military History Museum were also analyzed.

The researchers give recommendations on improving the subject matter and presentation of the exposition material of modern military-historical museums operating in the system of the Ministry of Defense of Ukraine, the Ministry of Culture and Information Policy.

Keywords: Ukraine, Poland, Czech Republic, army, museums, liberation movement.